

УДК 001.3:316.64(4)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7042021.5>

Прегледни рад

Љиљана Рогач Мијатовић*

Факултет драмских уметности, Београд

НОВА ЕРА ЕВРОПСКОГ ИСТРАЖИВАЧКОГ ПРОСТОРА? КА НАУЦИ ЗАСНОВАНОЈ НА ЈАВНИМ ВРЕДНОСТИМА**

Сажетак

У тексту се разматра како се кроз недавни развој европског истраживачког простора обликују нови вредносни оквири и перспективе дискурса јавне научне политике. У основи подухвата за анализу дискурса јавних научних политика је изазов који се тиче процењивања ненаучних, неекономских циљева, односно онога што обухвата оквир јавних вредности. Овај рад се стога не бави толико самим праксама научних истраживања и функционисања европског истраживачког простора, већ више анализом начина на који су постављени кључни приступи, принципи и вредности којима је он позициониран у документима научне политике ЕУ. Анализа докумената указује на начине на који су проблеми европске научне политике изражени у дискурсима, односно у концептуалним оквирима који дефинишу поље јавних политика у области научних истраживања и иновација попут “друштва знања”, “науке за друштво и са друштвом”, “одговорног истраживања и иновација”, “отворене науке”, итд. Суштински, реч је о истраживачкој култури, тј. вредностима и нормама које подупиру систем научног истраживања, а које се тичу свих аспеката истраживања, каријера истраживача, као и позиције самог научног сектора у европском научном „екосистему“. Семантичком “игром” акронима ЕРА (*European research area*) у раду се преиспитује да ли нове научне политике најављују нову еру, односно нови почетак за Европски истраживачки простор, и у којој

---

* ljrogac@gmail.com

** Текст је настао као резултат рада у оквиру научноистраживачке делатности Факултета драмских уметности коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

мери ће на том путу опстати јавне вредности науке, односно наука као јавно добро.

Кључне речи: Европски истраживачки простор, научна политика, Европска унија, одговорно истраживање, грађанска наука, јавне вредности

УВОД

У светлу глобализације, постоји очекивање да ће наука заједно са иновацијама одговорити на „велике изазове“ савременог света и повећати одрживост, не само у еколошком већ и ширем друштвеном смислу. Међутим, у одсуству дубљег разумевања измењеног оквира у коме се одвијају иновације, јављају се нови изазови за научне политике, односно потреба за својеврсном “научном научне политике” која би требало да пружи подршку јачању капацитета и метода њихове примене (Husbands-Fealing et al. 2011). Развој интернета и дигиталних технологија одиграли су кључну улогу у настанку глобалног знања и уздрмали традиционално поимање и природу научног истраживања. На питање “Како измерити вредност науке?” данас се претежно приступа кроз параметре економске конкурентности и добробити (Ziman 2003, 17).

„Моћна тројка“ коју чине САД, Европска унија и Јапан, доминира глобалним научним активностима и предводи улагањима у нове технологије, док велики број периферних земаља остаје по страни научног и технолошког развоја. Међутим, иако се Европска унија сматра лидером у погледу квалитета науке, укључујући и међународну научну сарадњу, Европа не успева у потпуности да мобилише истраживачке и технолошке капацитете и наставља да заостаје у односу на САД у примени резултата извршних истраживања у иновације, као и по броју публикација са великим “импакт” фактором.

Водећи оквирни програм ЕУ у области науке и истраживања Хоризонт 2020 (*Horizon 2020*), који је реализован у периоду од 2014. до 2020. године, био је усмерен на развој Европског истраживачког простора као јединственог тржишта знања, истраживања и иновативности. Наредни програм у области научних истраживања Хоризонт Европа (*Horizon Europe*) биће уједно и највећи у историји ЕУ са буџетом од готово 100 милијарди евра. Овим програмом, који почива на три стуба „Изврсна наука”, „Глобални изазови и европска индустријска конкурентност” и „Иновативна Европа”, наставља се експанзивна линија европских истраживачких политика којима и саме европске институције добијају на значају

у контексту обликовања научних истраживања широм европских земаља. Неке од вредности и принципа на којима је у претходних двадесет година грађен Европски истраживачки простор обухватају слободу научног истраживања, трагање за изврсношћу и социоекономском валоризацијом, одговорно истраживање, грађанску науку, отворени приступ и отворену науку, родну равноправност, стварање услова за развој каријера истраживача, и сл. Нови сет мера под називом Пакт за истраживање у Европи (*Pact for Research and Innovation in Europe*) предвиђа јачање инструменталних вредности у научним политикама, чиме ће се изменити досадашњи оквири Европског истраживачког простора, са импликацијама како на принципе и управљање истраживачким пројектима, тако и на њихове практичне исходе.

МАПИРАЊЕ ЈАВНИХ ВРЕДНОСТИ НАУКЕ

Једно од важних питања филозофије науке је оно о вредности науке (Poincaré 1958; Feynman 1955), на које се наслања поимање науке као јавног добра. У савременим сложеним глобалним процесима о вредности науке промишља се све више у светлу преобликовања дисциплина, реконструкција истраживачких пракси и трансформације научних институција, као и у контексту „геополитике знања“ (Mingolo 2015). Наука, генерално, има велики значај за друштво, па самим тим и „јавну вредност“, мада се та вредност не може претпоставити и прихватити по аутоматизму. У утицајној студији *Citizen Science* социолог Ален Ирвин (Irwin, 2002) указао је на сложени однос науке, знања, јавности, грађанства и животне средине, те потребе за новим промишљањем ових појмова у контексту свакодневног живота и вредности за друштво.

Концепт јавне вредности везује се за неколико научних области, утемељених углавном у организационој теорији, од менаџмента јавне управе, јавне практичне политике, политика у области високог образовања, науке и технолошког развоја. Један од параметара разликовања значења и области примене јесте једнина (“јавна вредност”) односно множина (“јавне вредности”) на које реферишу водећи аутори (Moore 1996; Vozeman 2003, 2007; Vozeman et al. 2011).

У теорији јавне вредности, Марк Мур (Moore 1995) се фокусира на актере у области управљања јавним услугама. Вредност у овом оквиру има значење „корисности“ и нечега што се „ствара“ и што треба „препознати“, а што је у стварности широк спектар вредности, које се могу односити и на садржај услуге која се

пружа и на начин на који се она производи. Муров приступ јавној вредности суштински је “менаџерски”, будући да је усмерен на систематично и прагматично конципирање вредносних основа које подупиру политике и рад јавног сектора (Alford et al. 2016, 7-8).

Појам „јавних вредности“ везује се за рад Берија Боземана (Bozeman 2007) који га дефинише на следећи начин:

Јавне вредности су оне које пружају нормативни консензус о правима, бенефицијама и повластицама на које би грађани требало (или не би требало) да имају право; обавезе грађана према друштву, држави и једних према другима; и принципе на којима владе и политике треба да се заснивају. (13)

За Боземана, јавне вредности односе се на критеријуме доброг управљања попут интегритета, отворености, учешћа, законитости и професионализма. Овај приступ има и нормативни карактер, с обзиром да се појам јавних вредности односи на садржај вредности које заступају грађани и политички актери, а који је утемељен у уставу, законима и јавним институцијама (Beck Jørgensen and Sørensen 2013).

Мапирање јавних вредности у научној политици тиче се и капацитета програма научних истраживања за постизање друштвених циљева, од производње и употребе знања до друштвеног утицаја. Стога су основна питања овог процеса: Какав је друштвени утицај истраживања? Како то утиче на квалитет живота? Јавна вредност се, дакле, дефинише у смислу оних исхода у којима цело друштво има удела, укључујући индикаторе као што су, на пример, квалитет и одрживост животне средине (Bozeman et al. 2011). Међутим, у промишљању значења и значаја концепта јавне вредности, важно је сагледати и питања од ширег значаја: Чему служи научно знање? Које су мере јавне вредности науке? Да ли концепт јавне вредности може у пракси унапредити екосистем научне политике и олакшати комуникацију између научника, креатора јавних политика и шире јавности? У овом контексту нужно је осврнути се и на питања моћи, ауторитета, друштвене правде и одговорности.

У прегледу литературе о јавним вредностима у контексту јавне политике и управе, на 230 примера, аутори указују на аналитичке проблеме у истраживању јавних вредности, што се може применити и у случају овога рада. У анализи актера јавних вредности, аутори истичу да иако влада има посебну улогу као гарант јавних вредности, ипак оне нису искључива надлежност власти, нити је влада једини скуп институција које имају обавезе према јавним вредностима (Beck Jørgensen and Bozeman 2007, 359).

Јавне вредности науке тичу се у својој бити нових облика јавног ангажовања, као својеврстан начин одржавања и обнављања друштвеног уговора који подржава науку. Тиме се подстиче дијалог између научника и јавности и омогућава друштву да расправља и разјасни јавну вредност науке. Коначно, овом врстом јавног ангажовања научници се подсећају на допринос који јавне вредности могу дати постављању истраживачких приоритета (Wilsdon et al. 2005, 23).

У анализи вредности, дискурса и институција глобалне научне политике Сања Петковска усмерава пажњу на димензије организовања научне делатности које се мењају са променом парадигме научне политике, а у циљу разумевања промена вредности на којима се оне заснивају. Предмет анализе су појмови који представљају кључне вредности научне политике и начини на које се они употребљавају у дискурсу глобалне научне политике последњих деценија. Из перспективе вредности овде се посматрају четири нивоа науке: традиционално знање насупрот модерном, сарадња наспрам конкурентности, наука као јавно добро или као приватно добро и као последња вредност издваја се разумевање науке као инструменталне, односно у функцији еманципације (Petkovska 2017, 90-91).

Финансирање научних активности представља важну спону у третману науке као јавног добра. У савременим глобалним, па и европским научним политикама водећи принцип јесте да и приватно и јавно улагање у научно истраживање треба увећати ради веће економске продуктивности и благостања земље. За владе развијених земаља највећи део научних активности финансира се средствима из државног буџета, али се финансирање научног рада средствима приватног сектора такође сматра пожељним (Dalrymple 2003, 53). Као што је већ указано, економска конкурентност остаје водећи параметар за одређивање вредности науке у савременом контексту (Ziman 2003, 17). Тиме се делом образлаже интерес приватног сектора за развој научних истраживања. За државне актере као што су владе, финансијска добит није увек примарна, већ су то често посебне области у оквиру јавне управе, националне безбедности и друштвеног благостања. Ипак, инструментални приступ науци и вредностима повезује оба ова сектора, а утемељен је и у документима међународних организација, што указује на значај примењених истраживања, нарочито природних и техничких наука. У том контексту, нужно је преиспитати место друштвено-хуманистичких наука, које пружају разумевање света и феномена који га испуњавају, а које служе и као вид еманципације друштва,

остваривања друштвене правде, критике постојећег економског и политичког уређења и сл.

Преовлађујуће инструменталне вредности у глобалној научној политици и принципи слободног тржишта довели су до континуираног смањења средстава за финансирање друштвених истраживања. Како истиче Петковска “парадигма продуктивности и мерења постаје доминантан начин разумевања науке и њене друштвене улоге, на штету других приступа и алтернативних виђења сврхе и друштвене улоге науке” (Petkovska 2017, 106). На делу је својеврсно “форматирање” глобалне научне политике, што смањује разноликост доприноса земаља, те оставља алтернативне визије развоја науке на научној и геополитичкој периферији. Алатас (Alatas 2003) такав поредак односа центар - периферија на међународној академској сцени описује као „академски империјализам“ који је аналоган политичком или економском империјализму. Док се у колонијално доба академски империјализам одржавао посредством колонијалне моћи, данас се академски нео-колонијализам одржава посредством стања академске зависности, као стања у којем су друштвене науке одређених земаља условљене развојем и растом друштвених наука других земаља којима су те земље потчињене (600). У таквом односу научник је све више пасивни прималац истраживачке агенде, метода и идеја које постављају на дневни ред друштвене науке моћних земаља.

РАЗВОЈНИ ПУТ НАУКЕ У ЕВРОПСКОМ ИСТРАЖИВАЧКОМ ПРОСТОРУ: ОД „НАУКЕ У ЕВРОПИ“ ДО „ЕВРОПСКЕ НАУКЕ“

У освит двадесет првог века, Европа је започела обиман захват креирања Европског истраживачког простора (*European Research Area - ERA*), као део своје политичке и економске агенде, па и својеврсне „стратешке културе“ (Booth, 1979 у: Стојановић и Матић, 2010) у оквиру процеса евроинтеграција. Са амбицијом да Европа постане водеће светско друштво засновано на знању, овај пројекат је значајно променио разумевање и функционисање улоге науке и научне политике на европском нивоу, уводећи нови скуп политика и механизма управљања науком унутар ЕУ.

Историјски сложени процеси европских интеграција обликовали су и европске истраживачке политике, на трагу идеје о заједничком истраживачком простору и истраживању као извору економског раста. Овакав приступ науци, који су европске државе развијале по угледу на САД средином 20. века, свој израз нашао је у

вредностима раста и конкурентности. Касније, са ИТ револуцијом ентузијазам за науку као покретачу економског просперитета достигао је свој врхунац у концепту “друштва знања”. То ће постати и остати темељни циљ Европске комисије у обликовању заједничке истраживачке политике (Mitzner 2020, 3).

Институционалне основе за формализацију ЕРА постављене су Лисабонском стратегијом из 2000. године, која представља део ширег плана развоја Европске уније за период 2000-2010. у чијој основи је трансформација европске економије. Један од кључних планова Лисабонске стратегије био је повећање укупних улагања у истраживање и развој у ЕУ на 3% БДП-а, како би се испунили амбициозни политички циљеви за решавање великих питања и глобалних друштвених изазова. Постављен је низ мера за ширење Европског истраживачког простора, као „јединственог тржишта“ у научном истраживању. Ипак, научне и истраживачке политике тек су биле у назнакама, као што се указује у документу *Towards a European research area*: „У овом тренутку [...] не може се тврдити да постоји европска истраживачка политика [...] истраживачке политике држава чланица и политике Уније воде се паралелно, али не чине кохерентну целину“ (СОМ 2000).

Наредна фаза у развоју Европског истраживачког простора почиње са 2007. годином, када се оснива Европски истраживачки савет (*ERC - European Research Council*) као главно тело за финансирање научно-технолошких истраживања у оквиру Европске уније. Исте године Европска комисија доноси нови документ *Зелени папир: Европски истраживачки простор: нове перспективе*, са главним циљевима да се осигурају: одговарајући проток компетентних истраживача; истраживачке инфраструктуре светске класе; одличне истраживачке институције; ефикасна размена знања; добро координирани истраживачки програми и приоритети; и широко отварање Европског истраживачког простора према свету. У овој фази учињени су конкретни кораци ка уобличавању научних политика посредством отвореног метода координације, који је довео до тога да све земље поставе за свој циљ достизање 3% БДП-а уложеног у истраживање и развој и учине напоре да унапреде своје системе истраживања и иновације (СОМ 2007).

Отворени метод координације (*open method of coordination - ОМС*) заснован је на принципима добровољног прилагођавања држава и процеса реципрочног учења кроз ширење најбољих пракси, те у начину сарадње између националних агенција (Guzzetti 2009, 74), где се националне политике постепено усаглашавају

са политикама Европске уније (Hervás Soriano and Mulatero 2010, 299). У том светлу, као главни програмски циљ Европског истраживачког простора постављено је унапређење Оквирних програма, кроз развој механизма Интегрисаних пројеката, Мрежа изузетности и Заједничких истраживачких иницијатива неколико европских земаља (Vanchoff 2002, 3). Овај приступ управљању односно обликовању Европског истраживачког простора комбинује неколико процеса: стварање „интерног истраживачког тржишта“ у оквиру којег би постојао слободан проток информација, истраживача и технологија, ефективна контрола националних и регионалних истраживачких активности, програма и политика на европском нивоу, као и иницијативе које се примењују и финансирају на европском нивоу.

У септембру 2020. године Европска комисија усвојила је документ о новом Европском истраживачком простору за истраживање и иновације (*New ERA for research and innovation*) како би испунила нове амбиције за прелазак на одрживу, дигиталну и отпорну Европу за будућност (ЕС 2020). Актуелни фокус је на реструктурирању европског истраживачког простора у правцу веће прекограничне сарадње, конкурентности на целом континенту, као и координације и побољшања националних политика и система истраживања. У документу се предлаже “продубљивање” ЕРА-е, прелазећи са приступа координације на дубљу интеграцију националних политика, односно на мобилизацију држава чланица око кључних принципа и вредности, као и на идентификовање приоритетних области за заједничко деловање.

Будући да су области науке и истраживања углавном у надлежности институција на националном нивоу, даља изградња и реструктурирање Европског истраживачког простора у великој мери се ослањају на реформе националних научних политика и иницијатива. На новој развојној мапи пута Европског истраживачког простора постављени су следећи циљеви: ефикаснији национални истраживачки системи; оптимална транснационална сарадња и конкуренција; отворено тржиште рада за истраживаче; равноправност полова и укључивање полова у истраживање; оптималан промет, приступ и пренос научног знања (ЕС 2020, 4). У остваривању визије за снажнији Европски истраживачки простор у будућности, мапирани су изазови и области за унапређење, на основу стратешких циљева: Давање приоритета улагањима и реформама у правцу убрзања зелене и дигиталне трансформације; Побољшање приступа изврности: кроз мере програм Хоризонт Европа и комплементарност са стратегијама паметне специјализације у

оквиру Кохезионе политике; превођењем резултата истраживања и иновација у економију, увођењем нових технологија и повећањем видљивости резултата истраживања у економији и друштву у целини (5).

Европска комисија је у новим саопштењима најавила преусмеравање ЕРА-е ка постизању актуелних политика и приоритета Комисије и проширењу изврности. За постизање амбиција нове ЕРА-е представљен је нови инструмент - Пакт за истраживање и иновације у Европи, који поставља заједнички договорене вредности и принципе и указује на подручја у којима ће државе чланице заједнички развијати приоритетне акције. Пакт ће имати облик необавезујуће иницијативе, односно Препоруке Савета, као одраз заједничке амбиције да се напредује ка новом Европском истраживачком простору (ЕС 2021).

Сагледавајући овај заокрет и реоријентацију ЕРА-е од јачања научне базе ка постизању јавних политика и приоритета ЕУ, стручна јавност у Европи већ указује на нужност укључивања научних истраживачких заједница и носилаца истраживања и иновација и развоју и даљој имплементацији политика Европског истраживачког простора. У саопштењу организације „Европа наука“ истиче се да је допринос академских заједница од суштинског значаја јер представљају организације и тела која на терену спроводе принципе и вредности ЕРА, тако да и овај механизам треба да одражава вредности које подупиру научни истраживачки екосистем (Science Europe 2021).

Иако нормативна улога Европске комисије као координатора Европског истраживачког простора до сада није била експлицитна, може се констатовати да и у пољу научних политика она прати логику евроинтеграцијских процеса. У том смислу, европеизација научне делатности све више се може разумети као стварање Европског истраживачког простора кроз деловање Оквирних програма ЕУ на националне системе (Van der Meulen 2002, 341). Интеграција европског научног система односи се превасходно на сарадњу на међународним истраживачким пројектима, конкретно на заједничко финансирање научних пројеката, програме мобилности и на заједничко учествовање на истраживачким пројектима (Frenken 2002).

Развојна агенда научне политике за Европски истраживачки простор могла би се формулисати кроз путању од „науке у Европи“ до „европске науке“ (Wedlin and Nedeva 2014, 3). У том правцу до сада су уложени значајни напори да се оствари визија кохерентног простора за науку и истраживање у Европи. Међутим, иако је

европеизација науке и научне политике постављена као водећа вредност, а сарадња у области науке у Европи расте, поставља се питање о степену интегрисаности европског научног система у Европски истраживачки простор, нарочито имајући у виду дисперзивност националних интереса и позиција земаља чланица и осталих које имају право учешћа у ЕУ програмима.

Прелазак са „науке у Европи“ на „европску науку“ означава развој који карактерише повећање нивоа упоредивости између Европског истраживачког простора и националних истраживачких простора, дуж три димензије: 1) промену образложења за подршку истраживању и изградњи истраживачких капацитета на европском нивоу, 2) промену циљева за интервенцију научне политике и 3) трансформацију организационе архитектонике европског научног простора. Ово има озбиљне импликације на сложене односе између европског нивоа и истраживачких простора на националном нивоу (12-30).

Развојни пут Европског истраживачког простора представља у суштини целу истраживачку политику ЕУ и одражава промене настале усвајањем нових питања на политичкој агенди. Једна од кључних промена на тој агенди јесте помак од структурирања европских истраживачких напора ка наглашавању употребе науке као одговора на друштвене изазове, односно развојна путања од „политике за науку“ до „науке за политику“.

ВРЕДНОСТИ И ПРИНЦИПИ ЕВРОПСКОГ ИСТРАЖИВАЧКОГ ПРОСТОРА: ОДГОВОРНА НАУКА „ЗА ДРУШТВО И СА ДРУШТВОМ“

У средишту савремених европских научних политика налазе се принципи изврности и квалитета. Изврност у науци и истраживању (*research excellence*) главни је стуб Оквирног програма ЕУ за истраживање и иновације (*EU Research & Innovation Framework Programme*) у оквиру Европског истраживачког простора. Као водећи индикатор за научно рангирање учинка држава чланица, па тако за постављање приоритета и расподелу средстава, метрика заснована на изврности постала је предмет критике широм европских академских заједница. Концепт истраживачке изврности је свеprisутан, али и оспораван концепт, те његово значење често зависи од контекста. У студији о индикаторима истраживачке изврности, група аутора указала је на њихов значај и значење за научне истраживачке политике, односно међусобну интеракцију њиховог стварања у односу на академску праксу и очекивања

политике, указујући на неопходност озбиљне ревизије тренутних индикатора за истраживачку политику у ЕУ (Ferretti et al. 2018).

Утемељењем отвореног приступа (*open access*) и отворене науке (*open science*) као дела савремених европских научних политика створене су нове могућности да се знање и наука третирају као глобално јавно добро (Verschraegen, Schiltz 2007). Реч је о моделу научних политика заснованих на доказима (*evidence based science policy*). Принципи отворене науке тичу се темељнијег вредновања научних резултата односно публикација, заснованих на изврности односно квалитету, али и питања инфраструктуре, индикатора и мерења (Рогач Мијатовић 2017, 130).

Термин „одговорно истраживање и иновације“ развијан је на трагу ранијих расправа о етичким, правним и друштвеним импликацијама истраживања и интегритета истраживања, као и визија за сарадњу између научника друштвених, природних и осталих научних дисциплина како би се позабавили ширим димензијама науке и иновација. Тиме се указало на већу спремност на нивоу политике за преиспитивање линеарних модела научне политике који се тичу јавне вредности науке, „утицаја“ истраживања и места јавности у постављању истраживачких приоритета ка друштвено пожељним циљевима. Овим термином обухваћена су и питања сврхе науке, научне етике, друштвене прихватљивости, и сл.

У дискурсу о јавним политикама ЕУ, одговорно истраживање и иновације су појава новијег датума, па су се током 2011. године појавила саопштења која указују на њен значај на нивоу политике ЕУ, што ће у каснијем периоду бити артикулисано у уобличавање политике РРИ -а у оквиру Стратегије Хоризонт 2020.

Рене вон Шомберг (von Schomberg 2013) из Јединице за управу и етику Европске комисије, тврди да је „РРИ постао све важнија фраза у наративима политике, посебно у Европи, где ће то бити међусекторско питање у оквиру будућег Оквирног програма ЕУ за истраживање“ којим се изражава „амбиција Европске уније да осигура да се истраживања и иновативне идеје претворе у производе и услуге који стварају радна места и просперитет, као и да помажу очувању животне средине и задовољавању друштвених потреба Европе и свету” (11). У том светлу, предлаже се следећа дефиниција РРИ:

Одговорно истраживање и иновације је транспарентан, интерактиван процес у којем друштвени актери и иноватори међусобно реагују у погледу (етичке) прихватљивости, одрживости и друштвене пожељности иновационог процеса и његових производа на тржишту (како би се омогућило правилно уграђивање научних и технолошких достигнућа у наше друштво) (19).

У извештају експертске групе о стању о одговорном истраживању и иновацијама у Европи под називом „Опције за јачање одговорног истраживања и иновација“, указује се на принципе и вредности на којима почивају иницијативе РРИ, и то кроз: разматрање друштвених потреба и етичких аспеката у програмима финансирања истраживања; развијање критеријума за рану технолошку процену истраживања и иновација; успостављање процеса за бољу интеграцију друштвених потреба у истраживање и иновације, нпр. трансдисциплинарни приступи у науци о одрживости; успостављање саветодавних тела, попут савета за етичке аспекте нових технологија (van den Hoven et al. 2013, 12). У истом документу одговорно истраживање и иновације дефинисани су као антиципативни, инклузивни, рефлексивни и узвратни, преко којих се постављају очекивања од истраживача у погледу увођења нових перспектива у процес истраживања и иновација, како би били у стању да осмисле друштвене агенде за истраживање и управљање ризиком; затим, значај укључивања различитих актера, попут невладиних организација у процес проширења и диверзификације извора стручности и перспектива, свесно промишљање етичких, политичких и друштвених претпоставки како би истраживачи размотрили своју улогу и одговорност у истраживању и иновацијама, као и у јавном дијалогу, а посебно способност промене процеса истраживања и иновација у складу са јавним вредностима (58).

Оквирни програм ЕУ Наука са друштвом и за друштво (*Science with and for Society*) у чијој је окосници повезивање науке са друштвом у циљу изградње сарадње, садржи управо кључне вредности и принципе европских истраживачких политика, а то су: одговорно истраживање и иновације; отворена наука и отворени приступ; родна једнакост, етика и научна едукација.

Принципи РРИ тичу се не само принципа и вредности у смислу исхода науке и иновација, већ саме њихове сврхе, која је артикулисана управо овим слоганом “Наука за друштво и са друштвом”. Први део, “наука за друштво” примарно има задатак да дефинише и оствари нова подручја јавне вредности за науку и иновације на демократски начин. Ова карактеристика РРИ наслања се на постојећи тренд ка науци и иновацијама вођеним изазовима, који је инклузиван и заснован на јавним вредностима (или барем осетљив на јавне вредности), који заговара партиципативна начела, уграђен је у политику науке и иновација и њено спровођење као део општијег оквира управљања на паневропском нивоу (Oven 2012, 757). Други део ставља нагласак

на “науку са друштвом”, односно на потребу да истраживања и иновације одговарају друштву у смислу постављања правца и путање у односу на неизвесности које носе иновације, као позив на институционализовано реаговање (760).

Приступ одговорног истраживања и иновација (РРИ) утемељен је на постојећим тенденцијама у оквиру европских научних јавних политика у којима се посебна пажња пружа сарадњи са индустријом и могућим социо-економским добробитима од научне и технолошке промене. У том светлу, етички аспекти нових технологија не сагледавају се као ограничења, већ примарно кроз циљеве развоја технологије, што оставља простор за озбиљна критичка промишљања. РРИ би требало да помогне истраживању при преласку на тржиште, отварање нових радних места и остваривања друштвеног благостања. Међутим, то повлачи низ последица, будући да се губе из вида суштинска нормативна питања, укључујући питања одрживости и правичности истраживања.

Значајна перспектива у погледу остваривања јавних вредности у европским истраживачким политикама јесте грађанска наука (*citizen science*) односно грађанство у науци (*citizenship in science*) која заузима централно место у програмима Хоризонт 2020 (и Хорзонт Европа). У основи овог приступа је виђење науке засноване на контекстуалном знању грађана који имају већу контролу над својим животом, здрављем и животном средином. Тиме се указује на потребне трансформације дискурса о односу науке према проблемима са којима се људи суочавају у свакодневном животу којим би се кроз оснаживање јавности интегрисало локално / народно знање и научна експертиза што би резултирало узајамним растом (Irwin 2002, 35). Међутим, критички отклон ка приступу грађанске науке указује на њена ограничења и немогућности да у пракси утемељи такав приступ. Стога визија и вредности грађанске науке које су уграђене у дискурс европских истраживачких политика остају фокусиране на грађанску јавност као „рецензента“ научних истраживања и на кораке неопходне за друштвене трансформације и постизање одрживости, али ограничених способности за решавање сложених проблема савременог света.

ЗАКЉУЧАК

Транзиција ка глобалном друштву знања, која је међу водећим принципима европских истраживачких политика, остаје њихова трајна аспирација за коју је потребно усмеравање ширих напора, пре свега истраживачке културе и капацитета јавне политике.

Нова динамика истраживачких политика у Европи намеће велике изазове пред различите дисциплине, а суштински изазови нарочито су присутни у хуманистици, и то у погледу очувања истраживачког интегритета. Пред хуманистичке науке поставља се захтев да постану више релевантне како у погледу њиховог епистемолошког статуса, тако и у погледу тематског и проблемског оквира, са значењем другачије концепције знања, како научне и истраживачке културе, тако и хуманистичке културе (Рогач Мијатовић 2015, 14).

На путу ка остваривању мисије „науке за друштво, са друштвом“ нужно је континуирано залагање за јавне вредности науке, које би предводиле “епистемичке заједнице” (Haas 1992) као мреже истраживача са препознатом експертизом и компетенцијама релевантним у европским истраживачким политикама. Искуство међународне сарадње као један од значајних аспеката научног истраживања може помоћи у подизању капацитета академске заједнице не само у погледу квалитета научних резултата, већ управо залагања за јавне вредности науке и научне културе.

Стога разумевање Европског истраживачког простора као оног који прелази са фрагментираниог простора „науке у Европи“ на онај који је означен као „европска наука“ уједно представља и главну визију и главни изазов научних политика у Европи, са растућом међузависности између политике, нових механизма управљања истраживањима и организационе динамике научног поља.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Рогач Мијатовић, Љиљана. 2017. “Хуманистика у перспективи научне изврсности и европских истраживачких политика“, у: *Култура и/или наука*, ур. Александра Вранеш и Љиљана Марковић, Београд: Филолошки факултет, стр. 125-136.
- Рогач Мијатовић, Љиљана. 2015. „Хуманистика, интердисциплинарност и производња знања у дигиталном добу“, у: *Дигитална хуманистика*, ур. Александра Вранеш и Љиљана Марковић, Београд: Филолошки факултет, стр. 13-24.
- Стојановић, Ђорђе и Петар Матић. 2010. Концепт стратешке културе: случај ЕУ. *Политичка ревија* 25 (3): 311-344. doi.org/10.22182/pr.2532010.17
- Alford, John, Scott Douglas, Karin Geuijen and Paul Hart. 2016. Ventures in public value management: introduction to the symposium. *Public Management Review*. 19(5):1-16, DOI:10.1080/14719037.2016.1192160
- Banchoff, Thomas. 2002. *The Politics of the European Research Area*.

- Washington: ACES Working Paper 2002.3.
- Beck Jørgensen, Torben and Barry Bozeman. 2007. Public Values An Inventory. *Administration & Society*. 39. 354-381, DOI: 10.1177/0095399707300703.
- Beck Jørgensen, Torben and Ditte-Lene Sørensen. 2013. Codes of Good Governance, *Public Integrity*, 15:1, 71-96, DOI: 10.2753/PIN1099-9922150104
- Bozeman, Barry. 2003. Public Value Mapping of Science Outcomes: Theory and Method. *Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development*. Columbia University. Vol. 2, Sec. 1, 4-47.
- Bozeman, Barry. 2007. *Public Value and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism*. Washington D.C: Georgetown University Press.
- Bozeman, Barry and Daniel Sarewitz. 2011. Public Value Mapping and Science Policy Evaluation. *Minerva* 49,1-23, doi.org/10.1007/s11024-011-9161-7
- Commission of the European Communities [COM] (2000), Towards a European Research Area, Brussels, 18 January 2000. (COM 2000, 6 final)
- Commission of the European Communities [COM] (2007), Green paper 'The European Research Area. New perspectives', Brussels, 4 April 2007. (SEC) 2007 412. COM (2007) 161 final
- European Commission (2020) Communication from the Commission A new ERA for Research and Innovation, Brussels, 30 September 2020. (COM/2020/628 final)
- European Commission (2021) Proposal for a Council recommendation on a Pact for Research and Innovation in Europe, Brussels, 16 July 2021. COM(2021) 407 final. 2021/0230 (NLE)
- Feynman, Richard P. 1955. The Value of Science. *Engineering and Science*. 19, 13-15.
- Ferretti, Federico, Ângela Guimarães Pereira, Dániel Vértesy and Sjoerd Hardeman. 2018. Research excellence indicators: time to reimagine the 'making of'?, *Science and Public Policy*, Vol. 45, Issue 5, pp. 731-741, <https://doi.org/10.1093/scipol/scy007>
- Frenken, Koen. 2002. Europeanisation of Science. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93 (5): 563-570.
- Guzzetti, Luca. 2009. The 'European Research Area' idea in the history of Community policy-making. In: Delanghe, Henri et al. eds. *European Science and Technology Policy: Towards Integration or Fragmentation?* Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- Haas, Peter M. 1992. "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination." *International Organization*, 46 (1): 1-35. www.jstor.org/stable/2706951

- Hervás Soriano, Fernando and Fulvio Mulatero. 2010. Knowledge Policy in the EU: From the Lisbon Strategy to Europe 2020. *Journal of the Knowledge Economy*, 1(4): 289–302. DOI: 10.1007/s13132-010-0020-9
- Husbands-Fealing, Kaye, Julia I. Lane, John H. Marburger Iii and Stephanie S. Shipp, eds. 2011. *The Science of Science Policy: A Handbook*. Stanford, Calif: Stanford Business Books.
- Irwin, Alan. 2002. *Citizen Science: A Study of People, Expertise and Sustainable Development*, Routledge.
- Mignolo, Walter. 2015. Globalization and the Geopolitics of Knowledge: The Role of the Humanities in the Corporate University. *Nepantla: Views from South* 4.1. 2003: 97-119.
- Mitzner, Veera. 2020. *European Union Research Policy: Contested Origins*. Springer.
- Moore, Mark H. 1995. *Creating Public Value: Strategic Management in Government*. Boston: Harvard University Press.
- Owen, Richard, Phil Macnaghten and Jack Stilgoe. 2012. Responsible research and innovation: From science in society to science for society, with society, *Science and Public Policy*, Volume 39, Issue 6, 751 -760, doi.org/10.1093/scipol/scs093
- Petkovska, Sanja. 2017. “Uticaj globalizacije na naučnu politiku i naučnoistraživački rad u Srbiji: vrednosti, diskursi i institucije.” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Poincaré, Henri. 1958. *The Value of Science*. Dover Publications.
- Science Europe. 2021. *An Inclusive ERA for Excellent Research*. doi.org/10.5281
- Van den Hoven Jroen, Klaus Jacob, Linda Nielsen and Francoise Roure. 2013. *Options for strengthening responsible research and innovation*. Report of the Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation. Brussels: European Commission.
- Van der Meulen, Barend. 2002. Europeanization of Research and the Role of Universities: An Organizational-Cultural Perspective. *Innovation*, 15 (4): 341-355. DOI:10.1080/1351161022000042570
- Verschraegen, Gert and Michael Schiltz. 2007. Knowledge as a Global Public Good: The Role and Importance of Open Access. *Societies Without Borders*, 2 (2): 157-174. DOI:10.1163/187219107X203540
- Von Schomberg, Rene. 2013. A vision of responsible innovation. In: *Responsible innovation*, eds. R. Owen and J. Bessant. London: John Wiley. pp. 51-74. DOI:10.1002/9781118551424.ch3
- Wedlin, Linda and Maria Nedeva. 2014. *Towards European Science: Dynamics and Policy of an Evolving European Research Space*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

- Wilsdon, James, Brian Wynne and Jack Stilgoe. 2005. *The Public Value of Science (or how to ensure that science really matters)*. London: Demos. DOI:10.13140/RG.2.1.2281.7449
- Ziman, John. 2003. Non-instrumental roles of science. *Science and Engineering Ethics*, 9(1): 17-27. DOI: 10.1007/s11948-003-0016-y
- Zwart, Hub, Laurens Landeweerd and Arjan van Rooij. 2014. Adapt or perish? Assessing the recent shift in the European research funding arena from 'ELSA' to 'RRI'. *Life Sci Soc Policy* 10, 11. doi.org/10.1186/s40504-014-0011-x

Ljiljana Rogač Mijatović
Faculty of Dramatic Arts, Belgrade

A NEW ERA OF EUROPEAN RESEARCH AREA? TOWARDS A SCIENCE BASED ON PUBLIC VALUES

Resume

The text discusses how new value frameworks and perspectives of public science policy discourse are being shaped through the recent development of the European Research Area. At the heart of the endeavor to analyze the discourse of public science policies is the challenge of assessing non-scientific, non-economic goals, that is, what the framework of public values encompasses. Therefore this paper doesn't deal so much with the practices of scientific research and the functioning of the European Research Area, but rather with the analysis of the way in which the key approaches, principles and values are set in the documents of EU scientific policy. The analysis of the documents indicates the ways in which the problems of European science policy are expressed in discourses, i.e. in the conceptual frameworks that define the field of public policies in the field of scientific research and innovation such as "knowledge society", "science for society and with society", "responsible research and innovation", "open science", etc. Essentially, this refers to a research culture, i.e. values and norms that support the system of scientific research, which concern all aspects of research, researchers' careers, as well as the position of the scientific sector itself in the European scientific "ecosystem". The semantic "play" of the acronym ERA (European Research Area) examines whether new scientific policies herald a new era, i.e. a new beginning for the European Research Area, and to what extent the public values of science, i.e. science as a public good, will survive.

Keywords: European research area, European Union, science policy, responsible research, citizen science, public values

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. новембра 2021. године.